

Această lucrare poate fi vizualizată și online

www.rsonline.ro

CAPCANELE gramaticii și literaturii române

Ghid gimnaziu

CUPRINS

I. CAPCANELE GRAMATICII

1. VOCABULAR	9
1.1. Omonime, cuvinte polisemantice	9
1.2. Paronime	18
1.3. Elemente de argou și jargon	21
1.4. Neologisme	24
1.5. Mijloace de îmbogățire a vocabularului	25
1.5.1. Compunerea și tipuri de compunere	25
1.5.2. Conversiune	29
2. FONETICĂ	34
2.1. Semivocale	34
2.2. Corespondența dintre litere și sunete	34
2.3. Diftong, triftong, hiat	37
2.4. Accentul	38
2.5. Scrierea și pronunțarea numelor și a cuvintelor de origine străină, conform DOOM 3	40
3. MORFOLOGIA	45
3.1. Posibilități combinatorii ale părților de vorbire	45
3.2. Verbul	46
3.2.1. Verbe auxiliare, verbe copulative	46
3.2.2. Conjugările verbului	49
3.2.3. Moduri și timpuri: indicativ, perfect simplu, m-m-c-p, viitor în trecut	50
3.2.4. Forme verbale nepersonale: infinitiv, gerunziu, participiu, supin	54
3.2.5. Construcții active, pasive, reflexive	60
3.2.6. Construcții impersonale	64
3.2.7. Posibilități combinatorii ale verbului	65

3.3. Substantivul	68
3.3.1. Substantive cu forme multiple de singular și plural	68
3.3.2. Singularia tantum, pluralia tantum	71
3.3.3. Genul și numărul substantivelor proprii și comune	73
3.3.4. Cazurile substantivului. Posibilități combinatorii ale substantivului	78
3.4. Articolul posesiv și demonstrativ – pronume semiindependente	82
3.5. Prepoziții, locuțiuni prepoziționale	85
3.6. Adjectivul	91
3.6.1. Forme de plural dificile	91
3.6.2. Posibilități combinatorii	94
3.6.3. Cazuri și funcții sintactice	95
3.7. Numeralul	96
3.7.1. Valori ale numeralului: pronominală, adjectivală, substantivală	96
3.7.2. Aproximări numerice	98
3.8. Pronumele	100
3.8.1. Clitice pronominale personale și reflexive	100
3.8.2. Pronumele reflexiv cu funcții sintactice și fără funcții sintactice	103
3.8.3. Formele adjectivului pronominal de întărire	105
3.8.4. Formele de caz ale pronumelui posesiv	107
3.8.5. Formele de caz ale pronumelui demonstrativ	109
3.8.6. Adjectivele pronominale – clasă morfologică	111
3.8.7. Pronumele relativ – dublu statut, în propoziție și în frază	111
3.9. Adverbul	114
3.9.1. Semiadverbele	114
3.9.2. Posibilități combinatorii ale adverbului/funcțiile sintactice ale adverbului	117

3.10. Conjuncții, locuțiuni conjuncționale	118
3.11. Interjecția	120
4. SINTAXA PROPOZIȚIEI ȘI A FRAZEI	123
4.1. Subiectul exprimat și neexprimat	123
4.2. Predicatul verbal și nominal	125
4.3. Complemente	129
4.3.1. Direct	129
4.3.2. Prepozițional	132
4.3.3. Indirect	135
4.3.4. Posesiv	137
4.3.5. De agent	139
4.4. Circumstanțiale	140
4.4.1. Circumstanțial de cauză	140
4.4.2. Circumstanțial de scop	143
4.5. Tipuri de relații în frază	145
4.5.1. Coordonare (juxtapunere, joncțiune)	145
4.5.2. Subordonare	146
4.5.3. Expansiunea și contragerea	148
4.6. Punctuația atributivei și a diferitelor subordonate circumstanțiale	151
4.7. Identificarea/diferențierea completivelor directă, indirectă și prepozițională	153
4.8. Subordonate și construcții concesive, consecutive și condiționale	154

II. CAPCANELE LITERATURII

1. TIPURI DE TEXTE	163
1.1. Textul literar, textul nonliterar	163
1.1.1. Textul literar	163
1.1.2. Figuri de stil	166
1.1.3. Textul nonliterar	169
1.1.3.1. Articol	170
1.1.3.2. Reportaj	172

1.1.3.3. Interviu	176
1.1.3.4. Știre	180
1.1.3.5. Cronică (de film, de spectacol, de carte)	183
1.1.3.6. Textul argumentativ	186
1.1.3.7. Textul de opinie	190
1.2. Textul narativ, textul epic	192
1.3. Textul descriptiv	200
1.4. Textul liric	204
1.5. Textul dramatic	215
1.6. Textul multimodal	220
1.7. Textul explicativ	224
2. TIPARE TEXTUALE	226
Narativ	227
Dialogat	227
Descriptiv	227
Explicativ	228
Argumentativ	228
3. REZUMATUL	231
4. CARACTERIZAREA UNUI PERSONAJ	245
5. VALORI CULTURALE COMUNE ÎN TEXTE LITERARE	256

CAPCANELE GRAMATICII

1. VOCABULAR

1.1. Omonimele. Cuvintele polisemantice

Omonimele sunt cuvinte cu formă identică, dar cu înțeles total diferit:

Exemple: lac, nouă, poartă.

Barca plutește pe **lac**. – ambarcațiune

Am dat cu **lac** pe unghii. – oă

Eu am o rochie **nouă**. – nepurtată

El a luat nota **nouă** la istorie. – numeral

Irina **poartă** pantofi cu toc. – acțiune: încălță

Ei au plantat lângă **poartă** un brad. – cale de acces

Clasificări ale omonimelor:

1. Omonimele pot fi împărțite în două categorii:

– **omofone** – cuvinte care se pronunță la fel, dar se scriu diferit.

Exemple: ia/ea

CAPCANĂ!

Nu sunt omofone structurile cum ar fi: *ne-am/neam, m-ai/mai, s-ar/sar* etc. pentru că omofonie există numai atunci când ambele structuri care se aud la fel au sens.

– **omografe** – cuvinte care se scriu la fel, dar pot fi accentuate diferit.

Exemple: véselă/vesélă, ácele/acéle etc.

2. Omonimele pot fi:

– **lexicale** – forme identice care aparțin aceluiași părți de vorbire.

Omonimele **lexicale** pot fi:

- **totale** – omonimele care au forme flexionare identice, adică toate formele cuvântului sunt identice:

Exemplu: leu/leu; lei/lei

Mai am doar un **leu** în buzunar. Mai am doar doi **lei** în buzunar. (monedă, ban)

De la circ a scăpat **un leu**. Am văzut mulți **lei** la Zoo. (animal sălbatic)

- **parțiale** – omonimele nu au forme flexionare identice, adică au forme diferite de număr:

Exemple:

masă:

mese (de bucătărie);

mase (de oameni).

bandă:

bande (de răufăcători);

benzi (magnetice).

moț:

moți (ardeleni);

moțuri (smocuri de păr).

corn:

coarne (la animale);

cornuri (prăjitură din aluat).

- **gramaticale sau morfologice** – forme identice care au valori gramaticale diferite în cadrul seriei de forme ale unui cuvânt (în conjugarea verbului).

Exemple: el aleargă – pers. a III-a singular, indicativ prezent

ei aleargă – persoana a III-a plural, indicativ prezent

Aleargă! – imperativ, persoana a-II-a singular

- **lexico-gramaticale** – cuvinte cu formă identică, dar care sunt părți de vorbire diferite:

Exemple:

Noi:

- adjectiv: Am caiete **noi**.
- pronume: **Noi** plecăm imediat.

Nouă:

- adjectiv: Am o rochie **nouă**.
- numeral: Am obținut nota **nouă** la istorie.

Poartă:

- substantiv: Am o **poartă** mare.
- verb: El **poartă** o vestă verde.

Cuvintele polisemantice:

Cuvintele polisemantice sunt cuvintele care au două sau mai multe sensuri legate între ele. Dintre aceste sensuri, unul este **sensul primar sau etimologic** (sensul inițial), celelalte sunt **sensuri derivate**, care păstrează, în mare, și sensul inițial.

Polisemia unui cuvânt se demonstrează întotdeauna și în mod obligatoriu în context.

Exemplu: a ridica

Am ridicat ghiozdanul de pe bancă. (am luat)

Tata *a ridicat* antena de televizor căzută din cauza furtunii.
(a reparat)

La trecerea de cale ferată, bariera *s-a ridicat* după 10 minute.
(a fost suspendată)

Am ridicat hârtiile căzute din bancă. (am strâns)

Dan *s-a ridicat* și *s-a dus* la tablă. (s-a îndreptat în sus)

Tata *a ridicat* vocea la mine, când a auzit de nota la matematică. (a țipat)

Liftul *te ridică* la etajele superioare. (te înalță)

Ștefan cel Mare *a ridicat* poporul la luptă. (a chemat)

Copilul *s-a ridicat* repede în ultima vreme. (a crescut)

Prețurile *s-au ridicat* din nou. (au fost majorate)

Vecinul meu *a ridicat* o casă mare în acest an. (a construit)

Portarul echipei *a ridicat* multe probleme din cauza unei accidentări. (a provocat)

Ceața *s-a ridicat*. (s-a risipit)

Unchiul meu *a ridicat* o sumă de bani de la bancă. (a extras)

Confuzia omonime – cuvinte polisemantice

Una dintre capcanele frecvente ale limbii române este confuzia care poate să apară între omonime și cuvinte polisemantice.

Cuvântul polisemantic, cu care un omonim este adesea confundat, este un cuvânt care are mai multe înțelesuri, înrudite între ele.

Omonimul este un cuvânt cu aceeași formă și înțelesuri cu totul diferite: cu alte cuvinte, **între sensurile omonimului nu există nicio legătură**, pe când înțelesurile termenului polisemantic sunt înrudite, legate între ele.

De asemenea, **omonimele trebuie să aibă, obligatoriu, aceeași formă**, adică nu-și pot schimba forma în propoziție.

Exemple:

– cuvântul **broască** este **omonim** în următoarele contexte:

Broasca de la ușă s-a stricat. (mecanism)

Broasca este un animal acvatic, care trăiește în lacuri și bălți. (animal)

– cuvântul **roabă** este **omonim** în următoarele contexte:

Tata a cumpărat o **roabă** nouă ca să care pământ. (vehicul pentru transportat materiale)

În timpul voievozilor, o fată răpită de turci ajungea **roabă** în haremul sultanului. (sclavă)

– cuvântul **toc** este **omonim** în următoarele contexte:

Mi s-a rupt un **toc** de la pantof. (porțiunea posterioară a încălțăminteii, mai ridicată)

Am dat cu vopsea la un **toc** de ușă. (ramă, cadru)

Ochelarii mei sunt în **toc**. (cutie, suport)

De afară se aude **toc-toc**. (interjecție onomatopeică, ce imită zgomotele din natură)

Cuvintele polisemantice evidențiază **sensuri multiple, înrudite între ele**, iar **forma din enunț poate fi diferită**, mai ales că multe verbe sunt polisemantice.

Exemplu: verbul **a fi** este polisemantic atunci când este predicativ, cu următoarele sensuri:

- există, se află: Pe masă **este** o carte.
- trăia: **A fost** odată un împărat.
- s-a întâmplat: Ce-**a fost, a fost**.
- a durat: Conferința **a fost** două ore.
- costă: Cât **este** un kilogram de mere?
- a trecut: **E** mult de-atunci.
- înseamnă: Ce **e** când ți se bate tâmpla dreaptă?
- provine: Bunicul **este** din Ardeal.

Așadar, **omonimele nu-și pot schimba forma**, iar **sensurile lor sunt complet diferite**, așa cum s-a văzut din exemplele de mai sus.

Cuvintele polisemantice își pot schimba forma, iar sensurile lor sunt asemănătoare.

Unele cuvinte sunt polisemantice în anumite contexte și omonime în altele.

Exemplu: *masă*, în situațiile de mai sus:

- este **polisemantic**:

masă – obiect de mobilier

masă – mâncare, ospăț

- este **omonim**, cu sensul de *mulțime*:

În fața catedralei era o **masă** de oameni.

Mic dicționar de omonime

(a) abate (a se depărta de la ceva) – abate (preot catolic)

act (subdiviziune a unei piese de teatru) – act (document)

(a) altoi (a practica altoirea, a lovi) – altoi (rămurică desprinsă din planta-mamă)

ascendent (care urcă, se dezvoltă progresiv) – ascendent (rudă în linie dreaptă, dintr-o generație anterioară)

(a) aspira (a trage aer în plămâni) – (a) aspira (a năzui, a tinde către ceva)

(a) atinge (a intra în contact cu un lucru) – (a) atinge (a ofensa)

avans (plată anticipată dintr-o sumă) – avans (interval de timp sau de distanță prin care cineva se află înaintea altuia)

avar (zgârcit) – avar (popor migrator)

baie (îmbăiere, încăpere) – baie (mină)

ban (monedă) – ban (dregător în Țara Românească)

banc (ridicătură de nisip, grup de pești) – banc (glumă, anecdotă)

bancă (scaun lung) – bancă (instituție financiară)

bar (unitate de măsură pentru presiunea atmosferică) – bar (loc de desfacere pentru băuturile alcoolice)

barem (măcar, cel puțin) – barem (normă, criteriu de evaluare)

bursă (ajutor financiar acordat unui elev, student) – bursă (formă de negociere a unor valori pe piața liberă)

cală (încăpere dintr-o navă destinată încărcăturii) – cală (plantă decorativă)

cameră (încăpere dintr-un imobil) – cameră (un tub din cauciuc care se introduce în interiorul unei anvelope)

cap (parte a corpului omenesc) – cap (parte a uscatului care înaintează în mare)

carieră (exploatare minieră) – carieră (profesie, ocupație)

casă (imobil) – casă (dulap de fier în care se țin bani)

călugăriță (femeie care duce o viață religioasă la mănăstire)
– călugăriță (insectă carnivoră)

clopoțel (clopot mic) – clopoțel (numele unor plante cu flori în formă de clopot)

corn (arbore) – corn (excreșcență pe capul animalelor) –
corn (franzeluță în formă de semilună)

coș (obiect din nuiele folosit pentru transportat obiecte) –
coș (horn) – coș (formațiune purulentă care se formează pe față)

cot (partea exterioară a articulației care unește brațul cu antebrațul) – cot (cotitură sau întorsătură)

(a) decora (a împodobi) – (a) decora (a conferi o decorație)

(a) duce (a transporta) – duce (rang nobiliar)

elan (animal rumegător nordic) – elan (entuziasm)

facultate (capacitate intelectuală, aptitudine) – facultate (instituție de învățământ superior)

franc (monedă) – franc (sincer)

galben (culoare) – galben (monedă)

general (grad în ierarhia militară) – general (care cuprinde tot)

golf (joc sportiv) – golf (locul unde marea intră într-o deschizătură a uscatului)

han (local la marginea drumului, unde se odihnesc și mănâncă drumeții) – han (conducător al tătarilor)

iris (membrana colorată a ochiului) – iris (floare)

lac (întindere de apă stătătoare) – lac (lichid întins pe suprafața unui obiect, pentru a-l feri de umezeală sau de acțiunea aerului)

lamă (foaie subțire de metal, tăioasă) – lamă (mamifer asemănător cu cămila)

leu (animal din familia felinei) – leu (unitate monetară)

liră (instrument muzical) – liră (unitate monetară)

marcă (unitate monetară) – marcă (particularitate, însușire caracteristică)

masă (mobilier) – masă (mărime caracteristică pentru un corp)

milă (compătimire) – milă (unitate de măsură)

mină (loc subteran, de unde se extrag mineralele) – mină (explozibil)

năsturel (diminutiv pentru nasture) – năsturel (plantă erbacee medicinală)

nod (locul unde se leagă firele) – nod (unitate de măsură pentru nave)

noi (pronume) – noi (adjectiv)

pană (fiecare dintre formațiile epidermice cornoase care acoperă corpul păsărilor) – pană (bucată de lemn sau metal, folosită pentru despicarea lemnului sau fixarea unor piese – pană (defect al unei mașini)

pas (trecătoare în munți) – pas (mers)

patron (cartuș de cerneală) – patron (proprietar al unei afaceri)

păr (arbore roditor) – păr (podoabă capilară)

picioar (membru inferior) – picioar (unitate de măsură pentru lungime)

port (fel de îmbrăcăminte) – port (loc amenajat pentru acostarea navelor)

CAPCANELE LITERATURII

1. TIPURI DE TEXTE

1.1. Textul literar, textul nonliterar

1.1.1. Textul literar

Definiție

Textul literar reprezintă o scriere care este rezultatul imaginației autorului, cu caracter ficțional, bazat pe un raport specific cu realitatea. Acest raport presupune recrearea realității din perspectiva proprie a scriitorului, care folosește cu precădere un limbaj figurat, bazat pe imagini artistice și figuri de stil. Textul literar transmite sentimente și emoții atât în mod direct (în texte lirice), cât și în mod indirect (în texte narative și dramatice) și impresionează sensibilitatea cititorului.

Trăsături ale textului literar

- textul literar se remarcă prin transmiterea de emoții și sentimente, de gânduri și trăiri complexe;
- are caracter ficțional, fiind bazat pe recrearea realității din perspectiva subiectivă a scriitorului;
- folosește un limbaj figurat, bazat pe imagini artistice și figuri de stil;
- expresivitatea limbajului, rezultată din utilizarea limbajului figurat, conturează originalitatea fiecărui scriitor în parte;
- are caracter subiectiv, deoarece reprezintă rodul sensibilității artistice a scriitorului;
- are rolul de a impresiona cititorul și de a înfățișa viziunea proprie a scriitorului despre lume, modul lui de a înțelege și concepe universul înconjurător;
- textul literar are un autor cunoscut și o structură specifică, iar elementele importante de conținut sunt reflectate prin titlu.

Pentru a identifica și a înțelege un text literar, trebuie să urmăm mai multe etape:

- citim cu atenție textul;
- identificăm aspecte specifice ale vocabularului, cum ar fi: regionalisme, arhaisme, neologisme, cuvinte și expresii populare, cuvinte denotative (cu sens propriu, de bază) și conotative (cu sens figurat), proverbe și zicători, deoarece limbajul reprezintă primul nivel de înțelegere al textului;
- pe baza sensului cuvintelor în text, evidențiem imaginile artistice și figurile de stil, cum ar fi: imagini vizuale, imagini auditive, imagini dinamice/motrice/de mișcare, imagini tactile, imagini gustative, imagini olfactive sau: epitețe, repetiții, enumerații, comparații, personificări și, mai târziu: antiteze, hiperbole, metafore, aliterații și asonanțe, alegorii etc.;
- în funcție de tipul de text (narativ, liric sau dramatic), subliniem aspectele sale particulare:
 - Textul narativ:
 - împărțim textul în fragmente și formulăm ideile principale;
 - identificăm personajele în funcție de rolul în text (principale, secundare etc.) și le prezentăm trăsăturile specifice;
 - pe baza acțiunii, delimităm spațiul și timpul întâmplării și notăm indicii spațio-temporali;
 - stabilim tipul de narator (obiectiv – care relatează la persoana a III-a singular, detașat și neimplicat și subiectiv – care relatează la persoana I singular, fiind implicat direct în acțiune), tipul de narațiune (subiectivă sau obiectivă), tiparele textuale;
 - evidențiem semnificația generală a întâmplării prezentate și sentimentele transmise.

– Textul liric:

- identificăm structura prozodică a textului (număr și tip de strofe, măsura versurilor, rimă);
- evidențiem mijloacele artistice care apar (imagini artistice și figuri de stil, tipare textuale);
- prezentăm sentimentele, trăirile, ideile care se desprind din poezie și le interpretăm, prin raportare la imaginile artistice și figurile de stil identificate anterior;
- identificăm mărcile lexico-gramaticale ale subiectivității/ale ființei poetice;
- subliniem semnificația generală a textului și sentimentele transmise, pentru ca, în felul acesta, să realizăm o imagine de ansamblu asupra acestuia.

Mărci ale subiectivității/ale ființei poetice într-un text liric pot fi:

- verbe la persoana I sau a II-a singular sau plural;
- pronume la persoana I sau a II-a singular sau plural;
- adjective pronominale la persoana I sau a II-a singular sau plural;
- substantive în vocativ;
- verbe la imperativ;
- exclamații, interogații retorice;
- epitete în inversiune.

Exemple:

„Plutesc în mine clipele aceste/Și plouă gânduri pe ființa mea.” (Alfred Moșoiu, Singurătate) – mărci ale subiectivității/ale ființei poetice: pronumele personal *mine*, adjectivul pronominal *mea*.

„iubite înger scump” (Mihai Eminescu) – mărci ale subiectivității/ale ființei poetice: epitetul în inversiune *iubite*; totodată, structura este în cazul vocativ și atunci indică subiectivitatea eului poetic.